

Reflexions complementaries: Pel concurs de la nova Escola d'Arquitectura de la URV

1 > BREU RECORREGUT PER LES CONSTRUCCIONS UNIVERSITÀRIES DEL CAMP DE TARRAGONA. EL MARC REFERENCIAL

L'exemplar publicació del Centre de Documentació de la Demarcació de Tarragona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, *GUIA D'ARQUITECTURA DEL CAMP*, ens condueix per la tradició edificada d'edificis destinats a l'ensenyament al Camp de Tarragona. Aquest recorregut s'inicia amb aquesta afirmació: «Dissortadament, l'arquitectura escolar no produeix fins al segle XX cap obra específica notable al Camp. És a partir de la normalització i extensió de l'ensenyament públic que l'arquitectura escolar pren cos i comença a produir abundants edificis, alguns de força qualitat, i sobretot, un conjunt excepcional, la Universitat Laboral de Tarragona.» Centrant-nos en els edificis que figuren en l'apartat d'ensenyament, són destacables els històrics del Seminari de Tarragona (1886), bastit en estil neogòtic, segons el projecte d'August Font i Carreras, i les Teresianes, obra de Bernadí Martorell i Puig, construït en diferents etapes. Com a mostra de la presència de l'arquitectura moderna, la Laboral és una peça mestra, exemple de les concepcions que regien en els anys cinquanta per implantar un complex educatiu dins el programa de les anomenades Universitats Laborals.

La primera renovació en els programes i tipologies dels edificis educatius al Camp de Tarragona surt de la necessitat de construir els nous IES que la societat sorgida del canvi democràtic demanava. La participació d'arquitectes de renom, inclosos la major part dels valors locals, en aquests projectes va donar lloc a un conjunt d'arquitectures significatives que varen tenir un ampli reconeixement amb premis i presència en les publicacions especialitzades. Entre les realitzacions més notables, recollides en l'especial d'AT «Arquitectura per a l'ensenyament secundari», hi trobem l'IES Salou (1995) de Pau Pérez i Rafael Bertran, l'IES Vilaseca (1996) de Jordi Sardà i Jordi Bergadà, l'IES Torredembarra (1998) de Josep Linàs i l'IES El Morell (1998) de Pau Pérez i Jordi Granell. De fet, els equipaments escolars han constituït un dels grups d'obra més significatius de les edicions de la Biennial Alejandro de la Sota. En certa manera, l'arquitectura dels IES va anticipar solucions organitzatives i tècniques que es desenvoluparen posteriorment en la construcció del conjunt d'edificis universitaris dels campus de la Universitat Rovira i Virgili, Centre i Sescelades a Tarragona i Bellisens a Reus, entre altres actuacions puntuals d'implantació de centres en el conjunt del territori.

La creació, l'any 1991, de la Universitat Rovira i Virgili com a universitat de referència als territoris del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre, obre una perspectiva extraordinària que es va consolidant amb el temps, ja sigui per la incorporació de nous ensenyaments, el desencallament de projectes històrics o el progressiu acabament dels campus. En aquesta nova etapa, es produeixen un conjunt d'actuacions d'arquitectura universitària de gran solvència, amb uns llenguatges formulats des de l'articulació de formes i espais, que els IES de primera generació ja havien perfilat, amb aportacions singulars i renovadores. Entre les més destacades, la Facultat de Ciències Jurídiques a Tarragona, la de Ciències Econòmiques i Empresariales a Reus, el Servei de Tecnologia Química, la Facultat de Química i Enologia i la Biblioteca del Campus de Sescelades. Aquesta producció arquitectònica extraordinària ha tingut ressò i reconeixement amb nombrosos premis i ha estat àmpliament divulgada en exposicions, revistes i publicacions.

Aquest és el marc referencial en què s'inscriu el projecte de la nova Escola d'Arquitectura a Reus. Ubicada al campus de Bellisens, als encontorns d'on actualment hi ha implantada la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales i en el futur la Facultat de Medicina. Partim d'una tradició històrica que ha manifestat una gran empena propositiva en les realitzacions dels últims anys. No obstant, els canvis profunds que comporten les noves concepcions metodològiques que s'obren pas amb la convergència europea, la nova definició del títol d'arquitecte i la seva continuïtat en els màsters d'especialització, la dinàmica renovadora de les concepcions arquitectòniques d'acord amb els criteris de sostenibilitat, eficiència energètica i altres paradigmes contemporanis, fan que el concurs s'esdevingui en un moment especialment sensible, que dificulta pensar-lo en termes de continuïtat i que demana que ho sigui segons plantejaments renovadors.

2 > CAMPUS UNIVERSITARIS I ARQUITECTURA. EL PLANEJAMENT DE BELLISENS

Els campus universitaris han estat últimament objecte de diferents debats entrecreuat. El primer, en relació amb la seva localització, es tractava de dilucidar els avantatges i repercussions de dues situacions perfectament identificables, integrades en les ciutats o isolades en el territori. El segon es produeix en relació amb la forma del campus, específicament, entre les opcions de continuïtat indiferent en els edificis del campus o de singularització de cada una de les facultats, escoles i equipaments generals que el constitueixen. El tercer és mou a l'entorn del paper estructurador dels equipaments de campus i de la seva eficiència d'acord amb diferents models, el de concentració dels serveis i equipaments, el de la dispersió en els diferents centres i un de mixt, resultat de definir com a estructurants generals uns determinats equipaments i deixar-ne d'altres a la proximitat del centres.

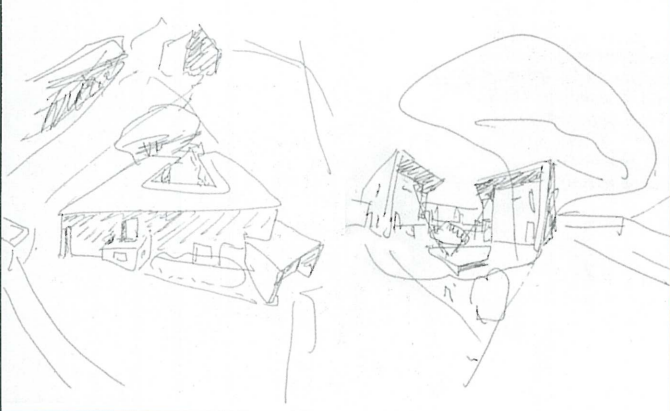
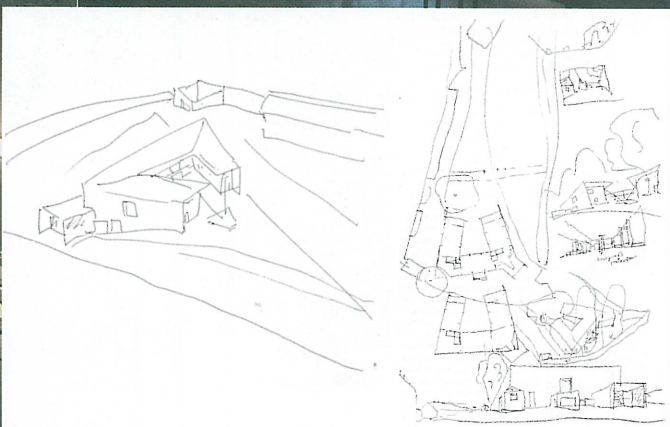
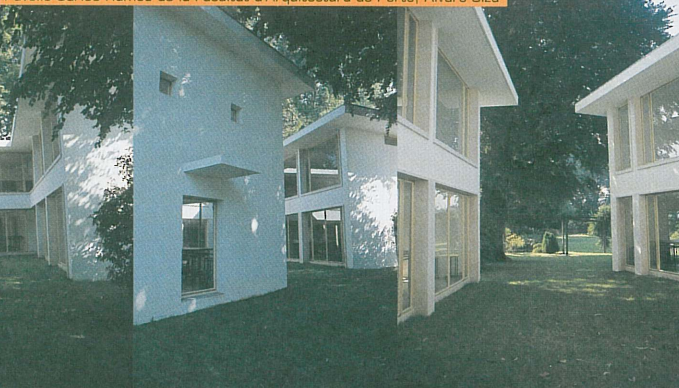
Aquests debats, sobretot el de la localització dels campus, sorgeixen de la realitat dels diferents tipus d'implantació universitària en el territori i de la importància cultural i fins i tot econòmica que tenen aquests centres per a les geografies on s'estableixen. Els altres debats, tot i coincidir, podríem dir que tenen un abast més interior, si es vol d'escala menor, però sens dubte molt transcendental per a la imatge arquitectònica del campus. El tercer, el dels equipaments, és un debat sobre les concepcions de l'eficiència però també de la significació, en tant que a aquests equipaments generals se'ls ha volgut imprimir en gran manera la categoria representativa de la pròpia concepció del campus com a sistema organitzat. En realitat, cadascun d'aquests debats i el seu conjunt, tracten de les possibles concepcions dels models de campus, a partir de l'anàlisi de les realitzacions històriques i de la necessitat de repensar-lo davant l'increment extraordinari de noves universitats, de la dispersió territorial de les existents, i de l'afegit acumulatiu de nous centres i equipaments. En el context que hem explicat, el campus passa a ser objecte de planejament, com una peça mestra del teixit territorial, que ha de garantir el bon encaix de cada un dels edificis que en ell s'hi construïran. En un article recent sobre arquitectures de campus, l'arquitecte Lluís Cantallops deia: «es pot confirmar que una de les premisses per a una bona arquitectura és un pla urbanístic solvent, que estructura correctament el territori i estableix una relació adequada entre els assentaments urbans existents i els de nova creació». El campus de Bellisens, on s'ubicarà la

nova Escola d'Arquitectura ha estat també objecte de planificació. La quadrícula original que integrava el mas Barberà, una construcció del vuit-cents rehabilitada com a deganat, emplaçat al centre del campus i amb un jardí romàntic per entorn, que va organitzar la posició de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales i que en les quadrícules restants permetia la implantació de noves construccions, amb el caràcter implícit d'edificacions aïllades, ha estat substituïda per un edifici en forma de barra plegada, que pretén articular els nous projectes que hi van destinats: l'Escola d'Arquitectura, la biblioteca de campus, la Facultat de Medicina i una residència d'estudiants. En aquest cas, el planejament ha transformat la idea constructiva del campus. Hem passat de la quadrícula que delimitava el territori individual de cada edifici, permetent una expressivitat diferenciada, a un continu on el sistema d'articulacions constituirà un dels temes principals dels projectes a integrar. No ens ha de passar per alt que la definició de la biblioteca com a equipament central del campus suposa també un criteri a considerar, de gran transcendència pels models docents que s'hi vinculen i per la pèrdua d'una referència singular en els projectes dels centres, com és el cas de la biblioteca de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales. La relació entre centre i biblioteca és, sens dubte, particular en cada ensenyament i singularment en els estudis d'arquitectura pel pes específic que han tingut fins ara les biblioteques en la formació de l'arquitecte, en gran manera vinculada a la utilització de documents gràfics, la consulta de l'arxiu de projectes i a la importància de les revistes d'arquitectura com la connexió, gairebé a temps real, amb els temes i projectes d'actualitat, alimentant la percepció irònica dels estudiants d'arquitectura com a feticxistes de la imatge. En el campus de Bellisens caldrà explorar, en el projecte de la nova escola, la relació de proximitat entre escola i biblioteca de campus i desenvolupar la seva articulació espacial.

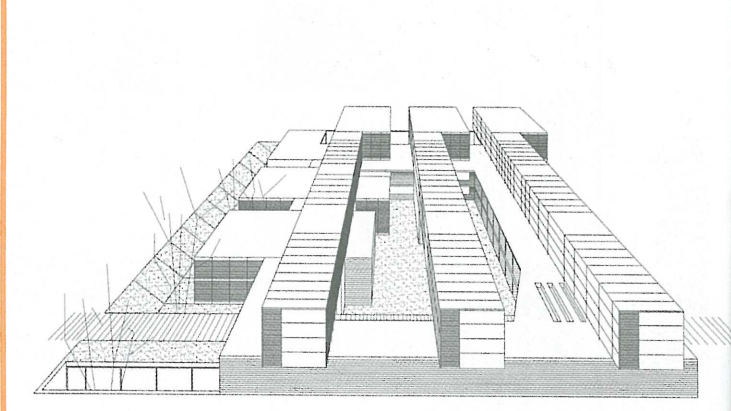
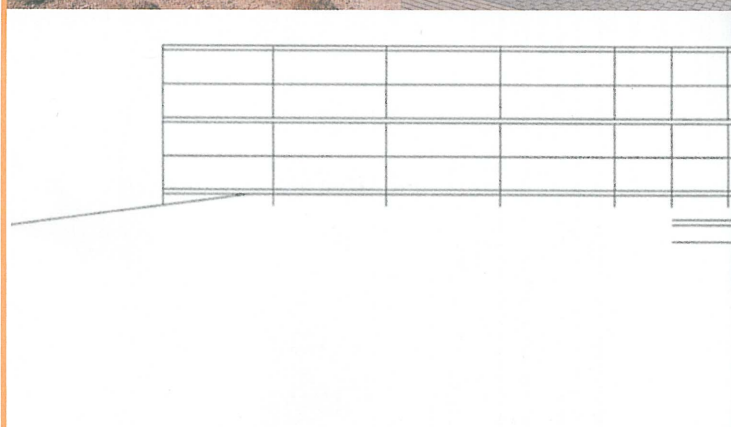
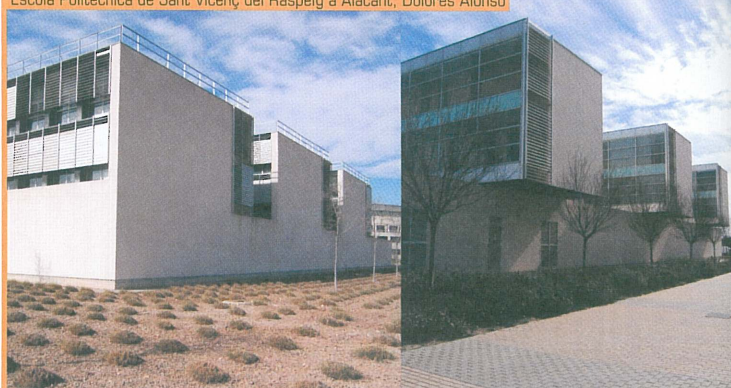
3 > EXPERIÈNCIES RECENTS DE PROJECTES D'EDIFICIS DESTINATS A ESCOLES D'ARQUITECTURA. L'EDIFICI COM A EXPRESSIÓ DE LES CONCEPCIONS PEDAGÒGIQUES

La implantació de noves titulacions i el creixement de la població estudiantil, a partir dels llunyans anys setanta, ha motivat un fenomen d'expansió continuada en la demanda de determinades carreres, percebudes com de gran projecció social. Els estudis d'arquitectura serien un cas paradigmàtic d'aquest creixement. Centrant-nos en Catalunya, l'evolució segueix un ritme constant. De l'ETSAB, escola única i centenària, s'ha passat a la creació de l'escola del Vallès, la Politècnica de Girona i la de la Rovira i Virgili a Reus, com a escoles públiques, i les de La Salle i la Internacional, privades. Les dues últimes a implantar-se, la de la Politècnica de Girona i la de la Rovira i Virgili, amb una clara vocació territorial, compten amb uns entorns econòmics i culturals de gran dinamisme i es caracteritzen per una oferta limitada, 60 places d'ingrés a la Rovira i Virgili, i per la seva vinculació amb l'actual títol d'arquitecte tècnic, que evoluciona vers el de grau superior d'enginyer de l'edificació. Per tant, són propostes limitades en la seva dimensió i amb objectius estratègics diversos, que poden propiciar sistemes d'aprenentatge positivament diferents i perfilar sensibilitats noves per a l'arquitectura. La configuració del territori de la docència en correspondència amb les metodologies d'aprenentatge ha estat sempre un tema central en els

Pavelló Carlos Ramos de la Facultat d'Arquitectura de Porto, Alvaro Siza

Escola Politècnica de Sant Vicenç del Raspeig a Alacant, Dolores Alonso

projectes d'escoles i facultats. Es pot afirmar que els plantejaments pedagògics que sorgiran de la implantació dels nous títols europeus, basats en els crèdits ECTS, ha de comportar una revisió a fons del sistema d'espais docents on han d'interactuar estudiants i professors. La concepció més activa de l'estudiant en els nous plantejaments és especialment interessant en els estudis d'arquitectura, que des de sempre han desenvolupat una gran part del seus ensenyaments en classes pràctiques, especialment les assignatures projectuals i gràfiques. En aquest sentit, més que un canvi radical, es produeix una evolució en la concepció dels espais d'aquestes pràctiques. Es dona pas a les idees de personalització dels entorns de treball dels estudiants, facilitar les relacions pròpies dels projectes en equip i disposar de connexions eficients a les noves tecnologies de la informació i de la imatge.

Una tria de projectes d'escoles d'arquitectura contemporànies que, en el seu conjunt o en determinats aspectes, mostren aquestes sensibilitats l'encapçalaria amb el pavelló Carlos Ramos que va construir Álvaro Siza per a la Universitat de Porto l'any 1986. Entre altres valors en destacaria la petita dimensió del centre, destinat a les aules dels primers cursos de la carrera, i la relació que estableix amb el jardí de l'entorn. La forma plegada sobre un pati obert de l'edifici fragmenta l'espai interior i el situa a una escala gairebé domèstica, molt adequada per a tallers en grups reduïts. Molt més complexa és la seva proposta d'ampliació de l'any 1993, organitzada en pavellons d'altures variables que s'articulen entorn d'un espai central. Les diferents volumetries i alçades que configuren el conjunt expressen els diversos usos acadèmics que es donen en aquesta escola.

Un altre edifici destacable és el de l'Escola Politècnica a Sant Vicenç del Raspeig, finalitzat l'any 1999, segons el projecte de Dolores Alonso, que va guanyar el concurs convocat per la Universitat d'Alacant. Es tracta d'un projecte extraordinàriament interessant per la seva disposició volumètrica en forma de dues malles entrecreuades que defineixen un conjunt d'espais on els volums superiors projecten ombra i redueixen la insolació. També explica els usos que s'atribueixen als diferents volums: la planta baixa destinada a les peces docents, mentre que la planta primera es destina als departaments. Aquesta disposició configura un conjunt amb una gran diversitat d'espais i recorreguts, d'efectes especialment notables pel que fa al control de la llum i a la creació de zones d'ombra. Aquests espais protegits es converteixen, per la seva amabilitat climàtica, en llocs de relació i comunicació informal que resulten de tanta utilitat com les pròpies aules.

El tercer projecte a considerar és el de l'Escola de Nantes, de Lacaton i Vassal. Sense la utilització radical dels elements tecnològics derivats de les construccions agrícoles que de manera tan interessant aplicaren a l'edifici de la Facultat d'Arts i Ciències Humanes de Grenoble, assolint uns efectes de transparència extraordinària a través dels espais longitudinals d'hivernacles de les façanes nord i sud, i la no menys interessant reducció de costos que l'aplicació d'aquests materials comporta, el projecte de Nantes no renuncia a cap d'aquests aspectes. Es parteix d'una quadrícula estructural bàsica on els sostres de doble alçada permeten la subdivisió a manera d'altells, amb ocupacions fragmentàries de la planta. Aquest mecanisme dona llibertat per configurar els espais útils amb una gran flexibilitat i riquesa visual. D'aquesta estratègia en resulten uns espais

de circulació de morfologia variable, aptes per transformar-se en receptors d'activitats diverses. A les diferents plantes es manté un diàleg creatiu entre espais. Els exteriors, els interiors condicionats, amb façanes de vidre i lamel·les exteriors protectores i els espais intermedis protegits, bioclimàtics, amb façanes de policarbonat i ventilats naturalment. L'expressió de l'edifici és d'una sinceritat màxima, confiada a la retícula estructural i a l'especialització constructiva dels tancaments de façana en vidre i policarbonat.

4 > EL CONCURS DE LA NOVA ESCOLA D'ARQUITECTURA A REUS. PROGRAMA I ESPAIS. LES SENSIBILITATS DEL PROJECTE

El programa d'un edifici, com és el cas de l'Escola d'Arquitectura, està constituït per un seguit de paràmetres que pretenen descriure l'obra en termes quantitius, tipus i nombre d'aules, superfícies, espais de direcció, despatsos de professors, etc. Expliquen menys les relacions que es pretenen entre aquests espais i, freqüentment, deixen a la categoria d'intangible la qualitat dels espais i la seva vinculació a les concepcions docents que han de servir. Naturalment, la descripció ordenada de les dependències del centre indica ja unes determinades intencionalitats, presències i absències que han de ser llegides contemplant també els equipaments de campus com a peces complementàries de l'estructura d'espais que es proposa. En realitat, els paràmetres generals no poden ser independitzats de la concepció pedagògica del centre. Podem posar com a exemple la superfície destinada a l'entorn de treball de l'estudiant en les pràctiques de les assignatures projectuals i gràfiques. El fet que els estudiants disposin d'espais i serveis propis: taula, armari-magatzem, connexions a les xarxes de comunicació i d'intercanvi d'informació, etc., és determinant per avançar en un model d'escola en què els estudiants, a més de participar de les activitats docents dirigides, visquin i treballin en el centre a temps complet. Per assolir aquest objectiu cal que la superfície d'aquestes aules-taller estigui fixada en un mínim d'uns 4 m² per estudiant i que disposin dels nivells de confort ambiental i dels serveis que facilitin el seu ús.

Entesa l'Escola d'Arquitectura com a lloc d'intercanvis amb diferents gradacions, des dels reglats de les classes dirigides fins als casuals, els espais de comunicació i de relació adquireixen un sentit i un valor a considerar en el projecte. Afavorir l'aparició de petits grups de discussió al voltant d'un tema, fora dels espais convencionals, significa també obrir camp als processos creatius, aspecte en el qual l'escola està directament compromesa. Tots els projectes d'escola abans comentats, especialment la proposta de Lacaton i Vassal a Nantes, mostren singularitats molt apreciables en el tractament d'aquests espais de relació.

La transformació més notable en relació als espais de l'escola i la seva vinculació a les propostes pedagògiques es produirà com a conseqüència de la implantació dels nous plans d'estudi de titulacions europees, basats en els crèdits ECTS. Les dues qüestions més determinants són la retallada en el nombre de crèdits de les carreres (el títol d'arquitecte passa a tenir 300 crèdits) i el diferent valor de la mesura del temps en els crèdits europeus. Resumidament, es passa de mesurar la participació dels estudiants en classes dirigides, de teoria o pràctiques, a valorar el temps que dedica globalment l'estudiant a les classes, preparació, exercicis, exàmens, etc., de les diferents matèries. Tot plegat significa una reducció

molt notable de les classes de teoria i passar gran part del procés d'aprenentatge a les classes pràctiques. Amb tot, cal considerar que la metodologia de les classes d'arquitectura s'adapta perfectament al nou model, naturalment, ajustant els temps i les dedicacions. D'aquí es pot deduir la importància que prenen les aules destinades a pràctiques i la transcendència de la proposta d'uns espais personalitzats, aptes per als treballs gràfics, construcció de maquetes, connexions informàtiques, etc., perfectament equipats i de disposició permanent.

Uns altres espais que caracteritzen una Escola d'Arquitectura són els dels diferents laboratoris i tallers. Entre els més significatius, els laboratoris destinats a pràctiques físiques, anàlisi i resistència de materials, aplicacions topogràfiques i fotogramètriques, etc. Entre els tallers, el de maquetes, el de modelat i representació virtual, i el de projectes, on es pretén una integració dels professors al desenvolupament de projectes a través dels mecanismes de transferència de tecnologia, integrant professors de diferents especialitats i estudiants en pràctiques professionals. La sala d'exposicions, l'arxiu de projectes i les instal·lacions de reprografia constitueixen també àmbits d'interès a incorporar.

Els projectes d'Álvaro Siza, Dolores Alonso i Lacaton-Vassal que ens han servit de referència, són molt més que programes construïts. Són obres d'autor amb poètica pròpia que encalquen diferents sensibilitats sobre el lloc, els materials, les condicions ambientals, la sostenibilitat i altres intangibles. Aquests paràmetres són, en definitiva, els que aporten la caracterització del projecte i permeten relacionar els aspectes funcionals amb la materialització dels espais.

Tot i la seva novetat en el temps, l'Escola d'Arquitectura de la URV neix amb el criteri bàsic d'identificar i incorporar al projecte paràmetres sensibles arquitectònics i ambientals. Seria del tot desitjable que el nou edifici sabés expressar clarament aquests valors. Entre altres, les condicions del lloc, separat de la ciutat per la via del ferrocarril, on es manté la presència de l'arquitectura romàntica del mas Barberà i que mostra les traces de l'antiga ordenació dels conreus. Aspectes que defineixen la identitat d'un entorn que evolucionarà pel pas imminent a un nivell més intensiu d'urbanització, probablement esborrant gran part d'aquestes preexistències que encara poden constituir material del projecte. Semblantment, la incorporació decidida de criteris de sostenibilitat és un compromís de la universitat, al qual l'Escola d'Arquitectura s'hi adhereix plenament. Pensar les aules gràfiques amb il·luminació natural i, en general, disposar les formes i materials per obtenir unes bones condicions acústiques són altres requisits ineludibles. En aquest sentit, l'aposta per una arquitectura sostenible i eficient permet albirar nous paradigmes que poden ser incorporats expressivament al projecte de la nova escola.

5 > PRODRUMUS

Enlloc com en el Camp de Tarragona una acadèmia hauria de ser vitruviana: Firmitas, utilitas, venustas

Josep Bertran Ilari, arquitecte
Director de l'ETSA de la URV

